

Проблеми та інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови*

Мар'яна Мельник ¹, Ірина Лещух ², Віталій Чайковський ³

Опубліковано	Секція	УДК
16.04.2024	Економіка	334.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10977761>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджено проблеми та охарактеризовано інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови. На основі використання проблемно-орієнтованого підходу до дослідження сучасного стану та особливостей розвитку регіонів та громад аргументовано пріоритетність формування спеціальних податкових та митних режимів, а також розвитку мереж просторових форм організації бізнесу, як ключових інструментів забезпечення інтегрованого економічного простору України в найближчій перспективі.

Доведено актуальність, показано можливість та шляхи упровадження на територіях відновлення преференційних режимів.

Досліджено сучасний стан розвитку в Україні галузевих кластерів та індустріальних парків. Виокремлено основні проблеми та дестимулюючі чинники, що стримують розвиток зазначених форм просторової організації бізнесу. Запропоновано шляхи посилення ролі кластерів та індустріальних парків у формуванні інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Ключові слова: інтеграція, економічний простір, спеціальний податковий режим, галузевий кластер, індустріальний парк, бізнес, підприємництво.

* Статтю підготовлено у межах виконання НДР «Трансформація моделі просторового розвитку України», яка реалізується відповідно до постанови Бюро Відділення економіки НАН України від 30.09.2021 р., протокол №6. Номер державної реєстрації НДР 0122U002055

¹ доктор економічних наук, професор, завідувач відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>

² кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>

³ аспірант відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5493-5633>

Problems and tools of formation of the integrated economic space of Ukraine during the war and post-war reconstruction

Annotation. The article examines the problems and characterizes the tools of the formation of the integrated economic space of Ukraine during the war and post-war reconstruction. Based on the use of a problem-oriented approach to the study of the current state and features of the development of regions and communities, the priority of the formation of special tax and customs regimes, as well as the development of networks of spatial forms of business organization, as key tools for ensuring the integrated economic space of Ukraine in the near future, is argued.

The relevance is proven, the possibility and ways of implementation in the territories of restoration of preferential regimes are shown.

The European experience and domestic realities in the context of the development of industry clusters, their role in the socio-economic development of regions and states are studied. The main problems and discouraging factors restraining the development of industry clusters in Ukraine are highlighted (lack of proper legal support for the processes of creation and functioning of clusters; lack of mechanisms for stimulating the creation and effective functioning of clusters; low level of introduction of smart specialization of regions and territorial communities; weak reflection of clustering processes in regional development strategies and action plans for their implementation; lack of statistical monitoring of the processes of creation and activity of clusters, etc). Ways to strengthen the role of clusters in the formation of an integrated economic space (at different levels of state administration) are proposed.

An analysis of the current state of development of industrial parks in Ukraine was carried out. The main problems that slow down the development of industrial parks as an effective tool for forming the integration of the economic space of Ukraine have been identified. The main legislative and organizational-institutional drivers of increasing the use of the development potential of industrial parks in the context of the formation of an integrated economic space of Ukraine are named (establishing a mechanism of public-private partnership and attracting external investment resources for the development of industrial parks, transport and technological infrastructure; development of the professional training system and improvement of professional skills of employees of local self-government bodies in the field of investment activity management; improvement of tax incentives and depreciation policy for participants in industrial parks, etc.).

Keywords: integration, economic space, special tax regime, cluster, industrial park, business, entrepreneurship

Вступ

Інтегрований економічний простір означає взаємозближення і взаємодію окремих структур, вироблення комплексних рішень для забезпечення інтересів усіх суб'єктів економіки.

Проблематиці формування інтегрованого економічного простору України присвячено наукові праці низки вітчизняних дослідників, зокрема, А. Жаліла, С. Корнієвського, М. Рубцової, В. Химинця та ін.

Чималим є науковий доробок у сфері дослідження формування інтегрованого економічного простору Західного регіону та України загалом науковців ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» [1-5]. У контексті формулювання переліку напрямів та інструментів досягнення інтегрованого економічного простору сьогодні визначальним аспектом є загарбницька, не визначена у часі та просторі повномасштабна війна. Тому, концепція інтегрованого економічного простору має передбачати планування та управління, орієнтовані на адаптацію до локальних умов господарювання.

Метою статті є вивчення проблематики та пошук інструментів формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови.

Для дослідження використано наступні наукові методи: індукції та дедукції, порівняння, систематизації та узагальнення, графічний метод.

Результати

В умовах війни та повоєнного відновлення при обґрунтуванні ефективних форм просторової інтеграції мають розв'язуватись нові проблеми і виклики, які спричинені війною. Територіально диверсифікований підхід до формування інтегрованого економічного простору України вимагає й диференціації інструментів забезпечення такої інтеграції. Використання проблемно-орієнтованого підходу до дослідження особливостей розвитку регіонів та громад в нинішніх умовах невизначеності дозволило виділити ключові інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнного відновлення. До них ми віднесли, зокрема, спеціальні податкові та митні режими, а також мережі просторових форм організації бізнесу. Розглянемо їх детально.

Спеціальні податкові та митні режими. Практика функціонування в Україні спеціальних податкових та митних режимів не є новою. Зокрема, у 1995-2004 рр. в країні діяла низка спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, де запроваджувалися пільгові режими ведення господарської діяльності, зокрема, щодо оподаткування прибутків та ввезення товарів і обладнання. Утім, на поч. 2005 р. пільговий режим оподаткування на цих територіях був скасований у зв'язку із недостатньою ефективністю їх функціонування та наявністю значних правових колізій.

У перші місяці повномасштабної війни державою було надано низку пільг та взято курс на дерегуляцію для адаптації суб'єктів економіки до роботи в умовах воєнного часу. Утім, поступове звуження цих пільг згодом результувалося їх скасуванням відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» [6]. Винятком стали лише суб'єкти господарювання, які діяли на постраждалих територіях⁴. Отже, фактично згаданим вище Законом вже закладено підвалини для формування спеціальних податкових та митних режимів на територіях відновлення та територіях з особливими умовами для розвитку.

⁴ Відповідно до п. 11 Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» від 30.06.2023 р. № 3219-IX «... з 1 серпня 2023 року фізичні особи-підприємці – платники єдиного податку першої та другої групи, податкова адреса яких знаходиться на територіях бойових дій або на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України станом на дату початку бойових дій або тимчасової окупації, мають право не сплачувати єдиний податок за період з першого числа місяця, в якому почалися бойові дії на відповідній території, виникла можливість бойових дій або почалася тимчасова окупація такої території, до останнього числа місяця, в якому було завершено такі активні бойові дії, припинено можливість бойових дій або завершено тимчасову окупацію».

Зважаючи на значні руйнування інфраструктури, зниження транспортно-логістичного та виробничого потенціалу, упровадження спеціальних митних та податкових режимів може стати потужним інтеграційним драйвером для територій відновлення та територій з особливими умовами для розвитку. Ба більше, зважаючи на те, що сьогодні значна частина територій, що входять до зазначених функціональних типів – це окуповані або деокуповані (тобто упродовж війни деякий час були під окупацією) території та/або території, що потребують економічної реструктуризації (шахтарські містечка, старопромислові території, депресивні та/або монофункційні територіальні утворення, які характеризуються високим рівнем безробіттям, руйнуванням промислових об'єктів, значними екологічними проблемами, високим рівнем злочинності тощо), функціонування зон зі спеціальним режимом інвестування та оподаткування є чи не найефективнішим інструментом ревіталізації/трансформації, диверсифікації та, зрештою, стабілізації локальної економіки (зокрема, за рахунок залучення нового бізнесу, утворення нових робочих місць тощо) та підвищення конкурентоспроможності вказаних територій.

Для максимізації ефекту упровадження спеціальних податкових та митних режимів у контексті формування інтегрованого та конкурентоспроможного економічного простору на територіях відновлення та територіях з особливими умовами для розвитку і, при цьому, унеможливлення зловживань преференційними режимами, *доцільними вбачається* реалізація трьох базових компонент, а саме:

- 1) розроблення Верховною Радою України спільно з Міністерством фінансів України та Державною податковою службою України єдиного державного підходу до запровадження спеціальних митних та податкових режимів (зокрема, перелік податкових пільг, порядок та підстави їх надання тощо) на територіях відновлення та територіях з особливими умовами для розвитку, а також механізму моніторингу та контролю за цільовим використанням податкових пільг і, відповідно, ефективності функціонування преференційних режимів з урахуванням законодавства України про захист економічної конкуренції;
- 2) інституційне закріплення механізму та інструментів моніторингу Державною податковою службою України міграції та дроблення підприємств з інших регіонів з метою мінімізації податкового тягаря. Тобто, преференції не повинні поширюватися на суб'єктів господарювання, які утворені після визначеної дати у спосіб реорганізації (поділу, виділення) інших суб'єктів господарювання з податковою адресою в населених пунктах поза територією дії преференцій; суб'єкти господарювання не повинні мати поза цією територією відокремлених підрозділів, дочірніх підприємств, представництв та філій [7]. Крім того, виробничі потужності суб'єктів господарювання мають бути розташовані лише на території дії спеціального податкового та митного режиму тощо;
- 3) погодження із міжнародними партнерами, які допомагають фінансувати відбудову України (зважаючи на низку зобов'язань нашої країни перед такими партнерами. Наприклад, Меморандум про економічну і фінансову політику щодо нової програми розширеного фінансування для України від 24 березня 2023 р., укладений із МВФ), умов та пріоритетів застосування податкових та митних преференцій.

Мережі просторових форм організації бізнесу. Потужними осередками, які інтенсифікують економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності регіонів та країни загалом, є інфраструктурною складовою інноваційної економіки, а також інструментом покращення регіональної смарт-спеціалізації є галузеві кластери та індустріальні парки.

Зокрема, світовий досвід засвідчує, що локалізація *галузевих кластерів* на певних територіях, а також реалізація кластер-орієнтованої регіональної політики, у синергії

забезпечують інтегрований, рівномірний та збалансований розвиток місцевої економіки, підвищення її конкурентоспроможності.

У ЄС підприємства, об'єднані в передові кластери, мають удвічі вищу продуктивність праці порівняно з тими, які не об'єднані. В європейських кластерах формується 40% усіх робочих місць, 55% фондів заробітної плати, 50% експорту та 87% усіх патентів ЄС. Кластери об'єднують, головним чином, малі та середні підприємства, а тому розвиток цих форм організації бізнесу веде до значного покращення конкурентоспроможності МСП [8].

У Європі кластери традиційно розглядаються як інструмент підвищення резилентності економік своїх країн під час криз. Зокрема, в умовах шоку пандемії COVID-19 європейські кластери стали частиною загальнонаціональних рухів на підтримку економіки, а також відіграли важливі ролі в антикризових стратегіях, зокрема в налагодженні виробництва вакцин, кисневого обладнання та апаратів штучної вентиляції легень у своїх країнах. Кластери часто служили містком між великими компаніями, які здебільшого відповідали за це виробництво, та МСП, які зайняли свої місця в ланках виробничих ланцюгів [9].

Чинним законодавством України створення галузевих кластерів визначено одним із пріоритетних напрямків розвитку національного господарського комплексу, дієвим та ефективним інструментом розвитку національної економіки та підвищення конкурентоспроможності галузей та секторів. Чимало завдань щодо розвитку кластерів міститься у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [10] (у переліку завдань за напрямками «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст» оперативної цілі 1.1, «Розвиток територій української частини Дунайського регіону та транскордонного співробітництва» оперативної цілі 1.2, «Розвиток внутрішнього туризму» оперативної цілі 1.5, а також серед завдань оперативних цілей 2.4 «Сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримка інноваційних підприємств та стартапів» та 2.5 «Сталий розвиток промисловості»). Господарським кодексом України [11] закріплюється право створення різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств та виробничих систем у різноманітних системах господарської діяльності, а саме: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців, тощо).

В Україні сьогодні галузеві кластери локалізовані майже у всіх регіонах (Додаток 1). Утім, достеменно невідомою є кількість цих форм організації бізнесу, оскільки вони створені у формі громадських спілок чи організацій, а єдиний державний реєстр галузевих кластерів (на кшталт реєстру індустріальних парків) – відсутній.

В Україні відсутня актуальна статистика щодо ефективності функціонування галузевих кластерів. Сьогодні достеменно невідомо яким є потенціал галузевих кластерів щодо забезпечення зайнятості населення, виробництва продукції (надання послуг), експорту товарів/послуг тощо. Ба більше, лівова частка зазначених форм організації бізнесу сьогодні виконує представницькі функції щодо своїх членів.

Вкрай слабка роль кластерів в соціально-економічному розвитку країни загалом та регіонів їх локалізації найперше зумовлена [12]:

- відсутністю належного нормативно-правового забезпечення процесів створення та функціонування кластерів;
- відсутністю механізмів стимулювання створення та ефективного функціонування кластерів на державному і регіональному рівнях;

- низьким рівнем запровадження смарт-спеціалізації регіонів і територіальних громад;
- слабким (формальним) відображенням процесів кластеризації в стратегіях регіонального розвитку та планах дій щодо їх реалізації;
- низьким рівнем комунікацій в системі «бізнес-громада-наука-влада» щодо створення кластерів;
- недосконалим експертним та інформаційним супроводженням, відсутністю статистичного спостереження процесів створення та діяльності кластерів.

Існуючі *інституційно-організаційні проблеми* розвитку кластерів в Україні сьогодні *посилилися й іншими проблемами*, зумовленими повномасштабною війною, як-от: нестабільна військово-політична ситуація; руйнування економічного, фінансового, енергетичного потенціалу України, об'єктів інфраструктури, зокрема, транспортно-логістичної; обмеженість інструментів для державного та приватного інвестування в об'єкти інфраструктури; зниження рівня логістичного обслуговування та якості наданих послуг, зменшення обсягів вантажоперевезень різними видами транспорту; кадровий «голод». Спостерігається тенденція до зниження інноваційної активності промислових підприємств. Крім того, має місце слабка або й взагалі відсутня фінансова підтримка кластерного розвитку на регіональному рівні, що зумовлено переведенням економік регіонів на воєнні рейки.

Для посилення ролі кластерів у формуванні інтегрованого економічного простору *доцільно*:

1. Якісно доопрацювати, систематизувати та узгодити законодавче підґрунтя щодо створення, функціонування кластерів та підтримки процесів кластеризації в Україні на національному та регіональному рівнях. На часі є прийняття Урядом Національної програми кластерного розвитку до 2027 року [13], Закону України «Про кластери», розробка системи державної підтримки просторової інтеграції бізнесу тощо. Інституалізації, зокрема, потребують наступні питання стимулювання просторової інтеграції бізнесу кластерного типу [14]:

- визначення категорій «кластер», «кластеризація», «учасник кластера», «вид та тип кластерів» за просторовою (міські, регіональні, національні, міжнародні, транскордонні, трансрегіональні) та секторальною (промислові, аграрні, сервісні тощо) ознакою;
- обґрунтування стратегічної мети створення кластера та визначення його організаційно-функціональної структури (склад учасників кластера, ядро кластера, периферія кластера, партнери кластера тощо);
- порядок створення, державної реєстрації, припинення кластера (у тому числі припинення членства учасника в кластері (визначити чіткий зміст та мінімальний перелік установчої документації);
- права та обов'язки учасників кластера (зокрема щодо участі в управлінні, розподілі функціональних, операційних та виробничих обов'язків та прибутків);
- питання щодо операційного управління та функціонування кластера (визначити порядок договірної врегулювання питань розподілу майнових прав на набуте майно за результатами діяльності кластера, прав на промислову та інтелектуальну продукцію, виготовлену кластером тощо);
- порядок здійснення державної підтримки кластерного просторового розвитку регіонів (чітко визначити джерела фінансування такої підтримки, критерії надання та показники моніторингу цільового використання наданої допомоги, у тому числі порядок та функції держави (органів регіональної влади) у фінансуванні

конкретних інвестиційних проектів у межах кластера);

- розроблення державної та регіональних програми підтримки кластерів (стимулювання процесів самоорганізації «знизу» та формування кластерів в економіці регіонів «згори»);
- визначення змісту та суб'єктів інфраструктури підтримки процесів кластеризації просторового розвитку регіонів (центри координації та маркетингу кластерних ініціатив).

2. Регіональним органам влади:

- переглянути, зважаючи на умови воєнного часу, поточний регіональний кластерний потенціал та запровадити механізми стимулювання існуючих кластерних форм. У процесі розробки конкретних програмних документів у сфері кластеризації необхідно чітко виокремити актуальні та перспективні для об'єднання види економічної діяльності в регіоні в умовах повоєнної відбудови, а також виокремити серед них ті, для яких є необхідна державна підтримка в цілях посилення конкурентних позицій на ринку. Наприклад, зважаючи на блокаду морських портів та переорієнтацію потоків експорту-імпорту товарів в напрямі з півдня/сходу та захід нині актуалізувалася потреба державної підтримки розвитку транспортно-логістичних кластерів, зокрема на територіях-зонах впливу міжнародних транспортних коридорів, а також прикордонних із ЄС регіонах;
- регламентувати в планах регіонального розвитку високий пріоритет реалізації кластерної політики з відповідним фінансуванням, а також синхронізувати плани дій щодо місцевого кластерного розвитку з відповідними програмами смарт-спеціалізації, інноваційного, промислового, експортного та цифрового розвитку. Натомість, ефективному функціонуванню кластера сприятиме врахування у його стратегічній політиці смарт-спеціалізації території, на якій цей кластер створюється або вже функціонує;
- обґрунтування на територіях відновлення, враховуючи наслідки воєнних дій (руйнування інфраструктури, значне руйнування промислового потенціалу, зниження кількості суб'єктів економіки, зниження попиту та пропозиції на ринку праці тощо), нових альтернативних секторів економіки та державне сприяння розвитку кластерів у відповідних секторах. Такими секторами, наприклад, можуть бути хайтек (робототехніка, виробництво дронів, штучний інтелект та ін.), промисловий інжиніринг, біотехнології тощо. Або ж, наприклад, у південних регіонах України – відновлювальна/альтернативна енергетика;
- сприяння залученості місцевого бізнесу до різноманітних програм міжнародного співробітництва (поширення інформації щодо можливостей участі бізнесу в таких програмах, промоція місцевого бізнесу серед іноземних інвесторів тощо). Такий захід дозволить суб'єктам господарювання отримати спеціальні знання, інструменти та контакти для виходу на міжнародні ринки, почати або наростити експорт власної продукції до країн ЄС відповідно до міжнародних вимог, інтегрувати локальну економіку в глобальні ланцюги доданої вартості.

3. Органам влади усіх рівнів сприяти максимальному залученню міжнародної технічної допомоги для фінансування, зокрема, навчання кластерного менеджменту, співпраці кластерів, впровадження спільних проектів тощо.

4. Органам центральної влади в умовах повоєнного відновлення та інтеграції України із ринком ЄС сприяти у прискоренні інтернаціоналізації та інтеграції вітчизняних кластерів в простір ЄС. Цьому допоможе реалізація низки завдань, зокрема:

- реєстрація всіх активних кластерів на Європейській платформі кластерної співпраці, як дієвому інструменті для інтернаціоналізації кластерних ініціатив,

майданчику для встановлення нових контактів, обміну досвідом та розвитку міжнародної співпраці;

- встановлення єдиних комунікаційних стандартів щодо представлення кластерів на міжнародній арені [13];
- стимулювання та поширення кращих практик у встановленні та розвитку співпраці з кластерами та іншими організаціями зарубіжних країн [13].

Підвищенню потенціалу кластерів у формуванні резилентного економічного простору в умовах повоєнної відбудови сприятиме їх інтеграція в інші, прогресивні форми та механізми регіонального, інноваційного та промислового розвитку (інкубатори, акселератори, центри трансферу технологій тощо).

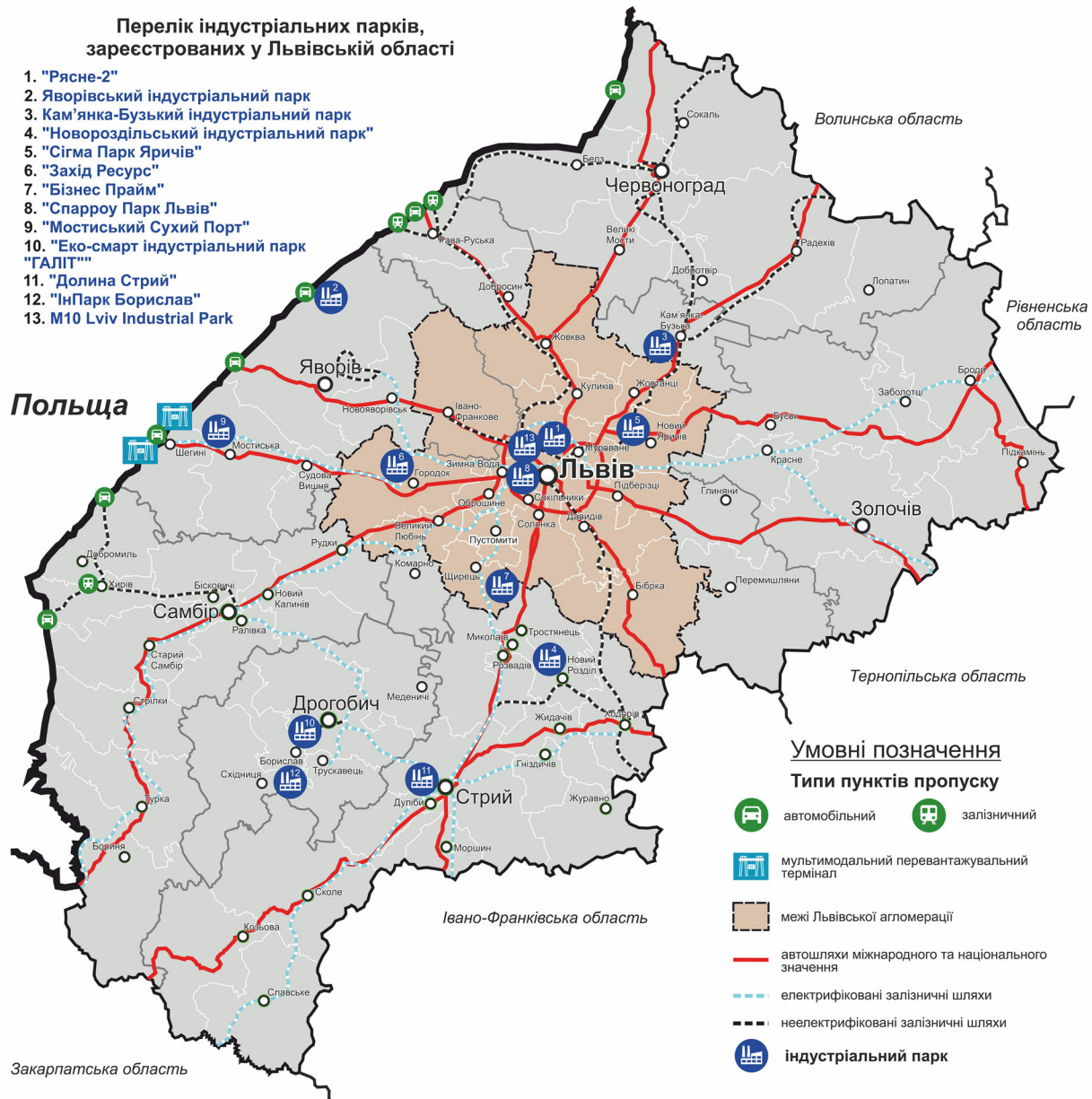
Реалізація кластерної політики як інструменту формування інтегрованого економічного простору України дозволить у перспективі забезпечити зростання резилентності, конкурентоспроможності та інноваційності економіки на національному та регіональному рівнях, сформувати базу для розвитку високотехнологічного та експортноорієнтованого виробництва тощо.

На відміну від кластерів, інституціоналізованою формою просторової інтеграції бізнесу в Україні є індустріальні парки. При цьому, особливістю їх розвитку в Україні є набуття рис промислових кластерів з яскраво вираженою спеціалізацією.

Розвиток індустріальних парків попри сьогоднішні умови невизначеності, пожвавився, зокрема, завдяки: 1) релокації значної частини виробництв із зони бойових дій чи прифронтових регіонів у відносно безпечні регіони. Відповідно, зросла зацікавленість релокованого бізнесу у підготовлених майданчиках для розміщення виробництва; 2) ухваленню низки законів та постанов, що стимулюють розвиток індустріальних парків. Зокрема, це законопроект №5688 із змінами до Закону України № 5018-VI «Про індустріальні парки», згідно з яким було запроваджено суттєві стимули як для ініціаторів, так і для резидентів [15]: звільнення від сплати податку на прибуток на 10 років (для учасників індустріальних парків); звільнення від ввізного ПДВ за ввезення нового обладнання (для учасників індустріальних парків); звільнення від митного збору за обладнання (для учасників індустріальних парків); компенсація витрат на приєднання до інженерно-транспортних мереж; пільги на податок на землю та нерухомість; звільнення з податку нерухомість за будівлі промислового призначення; повна або часткова компенсація процентної ставки за кредитами на комунікації та обладнання; інші стимули. Крім того, у держбюджеті на 2024 р. вперше закладено 1 млрд грн на розвиток індустріальних парків, які вже мають керуючу компанію та реально здійснюють певну діяльність.

За даними Міністерства економіки України станом на 14.09.2023 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків включено 65 індустріальні парки, у 48 із них визначено керуючі компанії, у 19 – є резиденти [16] (тобто реально функціонуючими були лише 29% парків). Станом на поч. березня 2024 р. на завершальному етапі перебуває процес реєстрації ще двох Індустріальних парків – «Форментор» у Рівненській області та «ІнПарк Борислав» у Львівській області. Також в Україні функціонують індустріальні парки, які не включені до Реєстру індустріальних парків.

До Реєстру індустріальних (промислових) парків включено 11 індустріальних парків, локалізованих у Львівській області (рис. 1). З них 2 одиниці включено в умови повномасштабної війни (у 2022 р. – Еко-смайт індустріальний парк «ГАЛІТ», м. Дрогобич (є керуюча компанія), у 2023 р. – «Долина Стрий», м. Стрий). Найближчим часом очікується внесення до Реєстру індустріального парку «ІнПарк Борислав». Найвищий рівень забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою наявний у «Спарроу Парк Львів» (м. Львів, визначена керуюча компанія, присутні 2 резиденти).

**Рис. 1. Просторова локалізація індустриальних парків у Львівській області,
станом на кін. березня 2024 р.**

побудовано авторами

В умовах зростання ефективності функціонування індустриальних парків їх просторова локалізація у регіоні може слугувати стимулом формування нових точок економічного зростання, активізації локального розвитку, покращення якості людського капіталу, що у синергії дозволить досягти інтегрованості економічного простору регіону загалом. А завдяки додатковим робочим місцям, які створюватимуться в індустриальних парках, місцеві бюджети поповнюватимуться податком на доходи фізичних осіб.

Утім, фактично сьогодні індустриальні парки відіграють мізерну роль в контексті як сприяння зайнятості населення, так і нарощення виробничого та експортного потенціалу країни. Зокрема, згідно з поданими звітами про функціонування індустриальних парків [17] у 2022 році в них було створено 116 нових робочих місць (6 робочих місць – керуючими компаніями, 78 – учасниками індустриальних парків, 32 – іншими суб'єктами індустриальних парків). Усього станом на кінець року в

індустріальних парках України створено 935 робочих місць. При цьому, за даними Державної служби зайнятості [18] станом на кін. 2022 року в Україні було зареєстровано 186,5 тис. безробітних. А кількість працевлаштованих Державною службою зайнятості упродовж 2022 р. становила 304,6 тис. осіб. У 2022 р. резидентами індустріальних парків реалізовано продукції на загальну суму 271,169 млн грн, що становить лише 0,002% від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами господарювання України⁵. А частка індустріальних парків в загальнодержавному експорті продукції – 0,017%⁶ (індустріальними парками у 2022 р. експортовано продукції вартістю 234,367 млн грн, або ж 7,3 млн дол. США).

Фактор військово-політичної нестабільності посилив негативний вплив низки існуючих раніше чинників, що *стримують розвиток індустріальних парків* як ефективного інструмента формування інтегрованості економічного простору України. До таких чинників, зокрема, належать:

- 1) міграція значної частини бізнесів за кордон, закриття або суттєве зниження економічної активності низки підприємств у зв'язку із просторовою та часовою невизначеністю бойових дій в Україні;
- 2) управлінські проблеми: брак керуючих компаній, здатних розвивати індустріальні парки, недостатня активність стейкхолдерів щодо залучення потенційних резидентів, посилення «кадрового» голоду в країні загалом тощо;
- 3) амбівалентність фінансового стимулювання розвитку індустріальних парків з боку Державного та місцевих бюджетів, що проявляється у відсутності норми щодо обов'язковості надання державної підтримки, складності процедури її надання та непрозорості механізмів фінансової підтримки учасників парку. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання коштів на безповоротній основі для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків» від 28.10.2022 р. №1207 [19] передбачено виділення безповоротного фінансування у розмірі 60 млн грн на кожен індустріальний парк суб'єктам господарювання та/або керуючим компаніям таких парків для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування таких парків. Утім, в 2023 р. зазначених коштів у державному бюджеті не було передбачено. Натомість у держбюджеті на 2024 р. вперше закладено 1 млрд грн на розвиток індустріальних парків, однак лише тих, що вже мають керуючу компанію та реально здійснюють певну діяльність. Зважаючи на продовження активних бойових дій та переведення ресурсів держави на економіку воєнного часу, питання реального державного фінансування розвитку індустріальних парків у 2024 р. залишається відкритим;
- 4) ситуативність прийняття рішень щодо надання податкових і митних преференцій учасникам індустріальних парків;
- 5) незначний попит зовнішніх інвесторів на фінансування створення чи розвитку індустріальних парків в Україні, зокрема, у зв'язку із наявністю значних воєнних ризиків та незначною державною підтримкою зазначеної сфери;
- 6) обмеженість інфраструктурного забезпечення розвитку індустріальних парків, пов'язана зі складністю доступу до мереж електро-, газо- та водопостачання,

⁵ Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁶ Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

монополізацією цього ринкового сегменту, а також неврегульованістю питань щодо розбудови та надання технічних умов щодо приєднання до мереж енергетичних об'єктів розподіленої енергетики (зокрема, енергооб'єктів альтернативної енергетики) на території індустріальних парків [14].

Однак, попит на послуги індустріальних парків поступово активізує процес ревіталізації у тилкових регіонах старих промислових зон та їх перетворення на індустріальні парки. Так, 9 із 16 парків, поданих на реєстрацію в 2022 році, є парками типу brownfield (існуючі промислові зони) [20]. Також унаслідок заморожування роботи морських портів в умовах війни зріс попит агропідприємств на майданчики для організації перевалки сільськогосподарської продукції недалеко від кордонів з ЄС. Це стало каталізатором будівництва в прикордонних індустріальних парках елеваторів, сухих і холодильних складів або ємностей для зберігання і фасування соняшникової олії.

Сьогодні посилення використання потенціалу розвитку індустріальних парків як інструмента формування інтегрованого економічного простору України *вимагає здійснення* низки законодавчих та організаційно-інституційних кроків, зокрема щодо:

- 1) налагодження механізму державно-приватного партнерства та залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів для розбудови індустріальних парків, транспортної та технологічної інфраструктури. Найперше зазначене торкнеться функціонування індустріальних парків на територіях відновлення, де підключення до інженерних мереж, логістика та якість транспортної і дорожньої інфраструктури – один із найбільших викликів в контексті повоєнного соціально-економічного відновлення;
- 2) промоції та маркетингового просування індустріальних парків органами влади різного рівня серед ділових кіл і потенційних (у т.ч. зовнішніх) інвесторів на економічних форумах, зустрічах бізнес-асоціацій, агенцій регіонального розвитку тощо;
- 3) розвитку системи фахового навчання та вдосконалення професійних навичок працівників органів місцевого самоврядування у сфері управління інвестиційною діяльністю для їх активнішого включення у процеси формування апікацій на отримання донорського фінансування, підготовку інвестиційних пропозицій і формування бізнес-планів розвитку індустріальних парків у відповідних територіальних громадах;
- 4) розробки комплексу організаційно-економічних заходів міжмуніципального діалогу щодо використання перспективних просторових форм організації ділової активності як інструментів децентралізації, збалансованого розвитку громад, раціонального використання локальних економічних ресурсів і функціонального зонування території відповідних локалітетів [14];
- 5) удосконалення інструментів податкового стимулювання та амортизаційної політики для учасників індустріальних парків задля створення додаткових стимулів для інвестиційної діяльності, а також гарантування стабільності спеціального режиму господарювання та системи контролю за проявами зловживань.

Отже, розвиток спеціальних податкових та митних режимів, а також мереж просторових форм організації бізнесу (галузових кластерів та індустріальних парків) характеризується значним потенціалом в контексті створення конкурентних переваг, сприяння зростання зайнятості та загалом якості життя населення, розвитку економічного потенціалу території, а у синергії – формування інтегрованості економічного простору регіону/країни.

Висновки

Резюмуючи проведене дослідження варто наголосити, ефективність реалізації заходів із формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнного відновлення безпосередньо залежить від дотримання принципу узгодженості та синхронізації дій усіх рівнів влади та управління, а також охоплює такий елемент, як вибудовування міцних горизонтальних (міжрегіональних і міжмуніципальних) зв'язків, протекцію розвитку кооперації територіальних громад, регіонів, субрегіональних територій. Лише за умови дотримання зазначених принципів можна досягти інтегрованого та збалансованого економічного, соціального та екологічного просторового розвитку України. Предметом майбутніх досліджень авторів з окресленої тематики буде поглиблення вивчення інших інструментів формування інтегрованого економічного простору України, як-от, державно-приватне партнерство, міжмуніципальне (у т.ч. міжнародне) співробітництво/партнерство, агломерування тощо.

Список використаних джерел

1. Глобальні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів: електрон. наукове видання / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів, 2022. 150 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220039.pdf> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
2. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. І.З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 70 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
3. Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методологія ідентифікації та інструментарій стимулювання розвитку: монографія; наук. ред. Сторонянська І. З. / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 494 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220007.pdf> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
4. Центро-периферійні взаємодії в умовах децентралізації: регіональний і локальний вимір: монографія / Патицька Х., Гринчишин І., Лещух І., Максименко А., Бас-Юрчишин М. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2021. 292 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20210004.pdf> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
5. Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянська. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». 2019. 501 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190009.pdf> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
7. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України : аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 78 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
8. Соболевська Л. 10 відповідей на питання про кластери та їх роль у відновленні економіки. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/10-vidpovidey-na-pytannya-pro-klastery/> (дата звернення: 25.03.2024 р.).

9. 5 ролей кластерів у кризові часи та під час відновлення економіки: Біла книга. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/10-vidpovidey-na-pytannya-pro-klastery/> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Закон України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
11. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
12. Щодо інституційного забезпечення розвитку промислових кластерів в економіці України: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Zapiska-Shevchenko-klasteryiAPU-28.11.2018-341b9.pdf>; Щодо сприяння розвитку регіональних кластерів в Україні: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/klustery.pdf> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
13. Проєкт Національної програми кластерного розвитку до 2027. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasternogo-rozvytku-do-2027/> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
14. Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т.2 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2019. 330 с.
15. Про індустриальні парки: Закон України від 17.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
16. Довідка про індустриальні парки в Україні. Управління інтелектуальної власності та інновацій. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=45629531-ea5f-4a91-9050-fe47b001dc22&title=DovidkaProIndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
17. Індустриальні парки в Україні – 2022 рік. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
18. Державна служба зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
19. Про затвердження Порядку надання коштів на безповоротній основі для облаштування індустриальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустриальних (промислових) парків: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1207. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-nadannya-koshtiv-na-bezpovorotnij-osnovi-dlya-oblashtuvannya-industrialnih-promislovih-parkiv-taabo-zabezpechennya-i281022-1207> (дата звернення: 26.03.2024 р.).
20. Кирилко В. Індустриальні парки в Україні: підсумки 2022 року та перспективи розвитку. <https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/industrialni-parki-v-ukrayini-pidsumki-2022-roku-ta-perspektivi-rozvitku> (дата звернення: 26.03.2024 р.).

Додаток 1

Кластерні об'єднання, які діють в Україні

(станом на кін. березня 2024 р.)

Назва кластеру	Місце знаходження	Рік заснування	Кількість членів (учасників)
Машинобудування, інжиніринг			
Харківський кластер ІАМ	Харків	2020	9 членів, у т.ч. 2 ЗВО
Вінницький кластер приладобудування та автоматизації	Вінниця	2021	20 членів, у т.ч. 1 ЗВО
Запорізький кластер ІАМ	Запоріжжя	2021	28 членів, у т.ч. 1 ЗВО
Київський кластер промислових хайтек секторів	Київ	2021	Інформація відсутня
Асоціація підприємств промислової автоматизації України	Київ	2011	52 членів, у т.ч. 9 ЗВО
Український кластер автобудування та мобільності	Київ	2018	30 членів
Всеукраїнське об'єднання інноваційно-космічних кластерів	Одеса	2022	29 членів, у т.ч. 10 ЗВО та науково-дослідних установ
Львівський кластер енергетичного приладобудування	Львів	2018	Інформація відсутня
Кластер технологій передових матеріалів	Київ	2023	9
Сумський машинобудівний кластер енергетичного обладнання	Суми	2021	8
Охорона здоров'я			
Рівненський міжрегіональний медичний кластер	Рівне	2020	Інформація відсутня
Львівський кластер медичного бізнесу	Львів	2021	21 членів
Кластер виробників медичного обладнання «ПроМедВир»	Київ	2023	15 членів, у т.ч. 5 науково-дослідних установ
Сільське господарство			
Міжрегіональний союз птахівників та кормовиробників України	Харків		Інформація відсутня
Харчова промисловість			
Українська Харчова Асоціація (U-Food)	Умань	2015	понад 100 членів
ГС Хіміко-технологічний кластер «ТОРСОДА»	Донецька обл., м. Слов'янськ	2020	3
Легка промисловість			
Західноукраїнський кластер індустрії моди	Львів	2018	Інформація відсутня
Podillya Fashion Cluster	Хмельницький	2022	8 членів
Освітньо-виробничий кластер інноваційних швейних технологій	Запоріжжя		12 членів
Меблева промисловість, деревообробка			
Львівський меблевий кластер	Львів	2023	20 членів
Українська Асоціація Меблевиків	Київ	2001	336 членів
Український ВудХауз Кластер (ГС)	Київ	2022	15 членів
Поліграфія, видавнича діяльність			
Кластер видавничої діяльності і поліграфії	Львів	2016	Інформація відсутня
Транспорт, логістика			
Морський Кластер України	Миколаїв	2020	12 членів, 19 партнерів
Енергетика			

Кластерна ініціатива «ТЕПЛОЕНЕРГЕТИЧНИЙ КЛАСТЕР»	Київська область, с. Велика Олександрівка	2024	5 членів
Інформація та телекомунікації			
Асоціація ІТ Компаній Вінниці	Вінниця	2018	Понад 180 членів
Український кластер кібербезпеки	Київ	2023	Інформація відсутня
Київський ІТ кластер	Київ	2015	28 членів
Луцький ІТ-кластер»	Луцьк	2015	2 члени
Дніпро ІТ Ком'юніті	Дніпро	2016	46 членів
IT CLUSTER DONBASS	Донецький обл., м. Краматорськ	2020	3 компанії- члени і 2 асоційованих члена
Івано-Франківський ІТ кластер	Івано- Франківськ	2015	115 членів
ІТ Коломия – коломийське регіональне відділення Івано-Франківського ІТ кластера	Коломия	2017	4 члени
Львівський ІТ Кластера	Львів	2010	271 член
Миколаївський ІТ-кластер	Миколаїв	2017	3 члени
ІТ-кластер Одеси	Одеса	2015	40 членів
Рівненський ІТ Кластер	Рівне	2018	6 членів
Rivne IT community	Рівне	2021	18 компаній-членів та 8 навчальних закладів
Конотопський інформаційно- технологічний кластер	Сумська обл., м. Конотоп	2015	7 членів
Тернопільський ІТ кластер	Тернопіль	2017	14 членів
<u>Харківський кластер інформаційних технологій</u>	Харків	2015	Понад 290 членів
Хмельницький ІТ-кластер	Хмельницький	2018	13 членів
Черкаський ІТ кластер	Черкаси	2015	14 членів
Чернівецький ІТ кластер	Чернівці	2016	16 членів
Об'єднання підприємств ІТ галузі Чернігівщини	Чернігів	2017	12 членів
Інше			
Західноукраїнський кластер соціальних підприємств (забезпечення розвитку соціального підприємництва, а також суміжними із ним галузями)	Львів	2022	8 членів
Науковий Кластер «Наукові Парки України» (консалтинг, сприяння створенню та адвокація інноваційних проєктів)	Київ	2023	40 членів
Регіональний керамічний кластер «Кераміка Донеччини» (розвиток керамічних виробництв)	Донецька обл., м. Миколаївка	2019	Інформація відсутня
Проектно-освітній центр «Агенти змін» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (посилення інституційно-кадрової спроможності регіону через проведення навчання, тренінгів тощо; консультаційно- освітня робота; інформаційна та освітня допомога з питань управління інвестиційними проєктами)	Івано- Франківськ	2018	31 партнер

Бізнес Асоціація Івано-Франківська (лобіювання, адвокація та захист економічних, правових, соціальних та інших інтересів членів Асоціації)	Івано- Франківськ	2022	Понад 60
---	----------------------	------	----------

складено авторами за даними із відкритих джерел